

BUREAU CLARA WICHMANN

JAARVERSLAG 2021

VOORWOORD	3
ORGANISATIE	4
1. 2021 IN HET KORT	6
2. STRATEGISCHE RECHTSZAKEN EN PROCEDURES	9
3. SAMENWERKINGEN	19
4. PROJECTEN EN ACTIES	24
5. IN DE MEDIA	26

VOORWOORD

2021 was voor Bureau Clara Wichmann een jaar van belangrijke juridische overwinningen, en een jaar waarin we mooie projecten hebben opgezet. In dit jaarverslag blikken we hier met trots op terug.

De opening van de Vrouwenrechtswinkel Amsterdam aan de Bos en Lommerweg in september, een samenwerking tussen Bureau Clara Wichmann, de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Gemeente Amsterdam, was een absoluut hoogtepunt. Al meer dan 250 vrouwen kwamen in 2021 langs voor laagdrempelig juridisch advies over bijvoorbeeld zwangerschapsdiscriminatie, echtscheiding, verblijfsvergunningen of huurrecht. We verwachten het komende jaar nog twee locaties te kunnen openen in Amsterdam.

Natuurlijk waren we in 2021 ook te vinden in de rechtszaal. In december boekten we een belangrijke juridische overwinning voor een beter sociaal vangnet voor huishoudelijk werkers. We steunden PGB-thuishulp Carol in haar zaak voor een WW-uitkering. Deze uitspraak heeft gevolgen voor duizenden werkenden in de huishoudelijke dienstverlening.

Ook was er een mooie uitspraak in een verzoekschriftprocedure voor non-binaire (trans) personen. Ryans verzoek tot het registreren van een X in diens geboorteakte en paspoort is toegekend, zonder dat hier een deskundigenverklaring voor werd vereist. Dit is heel goed nieuws voor non-binaire personen die een X in hun documenten willen in plaats van M of V!

Toch waren er ook teleurstellingen. In oktober wees de rechter onze eis voor gratis anticonceptie af. Deze zaak tegen de Staat voerden wij samen met DeGoedeZaak, Humanistisch Verbond, Women Inc., de Bovengrondse en de Nederlandse Vrouwenraad en met meer dan 7300 mede-eisers.

Op 24 september was de zitting in de zaak 'afstandsmoeders'. In januari 2022 oordeelde de rechtbank dat de Raad voor de Kinderbescherming en de Staat niet juridisch verwijtbaar heeft gehandeld jegens 'afstandsmoeder' Trudy Scheele-Gertsen, die in de jaren '60 haar zoon tegen haar wil af heeft moeten staan ter adoptie. Maar we hebben een lange adem: in de zaak voor anticonceptie gaan we in hoger beroep, hetzelfde overwegen we voor de zaak van Trudy Scheele-Gertsen.

In dit jaarverslag lichten we nog veel meer van onze rechtszaken en activiteiten uit. We kijken terug op een belangwekkend en druk jaar, maar kijken ook vooruit omdat we in 2022 natuurlijk voortbouwen op ons werk.

Anniek de Ruijter
Directeur Bureau Clara Wichmann

ORGANISATIE

Bureau Clara Wichmann is een stichting en heeft daarom geen winstoogmerk. De bestuursleden ontvangen geen beloning voor hun bestuurswerkzaamheden.

Staf

Het Bureau geeft leiding aan projecten, initieert activiteiten en rechtszaken en is verantwoordelijk voor de communicatie en coördinatie van Bureau Clara Wichmann. Het bureau werd tot 30 december 2021 gevormd door:

- **dr. mr. Anniek de Ruijter**
- **Agnes Cremers, MA**
- **Mr. Femke Zeven**
- **Janneke Holman, BA**
- **Saida Ouahadi**
- **Mr. Sarah Jeddaoui**

Algemeen bestuur

Het bestuur van de stichting Bureau Clara Wichmann werd tot 30 december 2021 gevormd door:

- **dr. mr. Lyn Tjon Soei Len**
Voorzitter
- **mr. Anita de Casparis**
Penningmeester
- **Mr. Nani Jansen Reventlow**
Algemeen Bestuurslid

Beoordelingscommissie Rechtszaken

De beoordelingscommissie Rechtszaken wordt gevormd door strategische juridische adviseurs. De commissie beoordeelt of een strategische rechtszaak of een proefproces binnen de statuten en doelstellingen van Bureau Clara Wichmann past. De commissie adviseert de directeur en het bestuur van het Bureau over de wenselijkheid van het voeren van een procedure en de toedeling van middelen vanuit het rechtszakenfonds voor het starten van een rechtszaak.

De strategische juridische adviseurs tot 31 december 2021:

- Mr. Elena Deliran
- Mr. Margreet Hemmes
- Mr. Jelle Klaas
- Mr. Nawal Mustafa
- Mr. Linde Bryk
- Mr. Heidi Lichtevelde
- Mr. Janneke van der Kroon
- Dr. mr. Marlies Vegter
- Mr. Safiya Roblè van Deursen
- Mr. Lisa van der Maden
- Dr. mr. Natasa Nedeski
- Dr. Doutje Lettinga

Raad van Toezicht

In 2021 zijn de statuten gewijzigd en is onder meer een Raad van Toezicht ingesteld, deze bestaat per 31 december 2021 uit de volgende leden:

- Mr. Monique Steijns, voorzitter
- Drs. Cristina Guerrero Paez, lid
- Mr. Regien de Graaf, secretaris

Duizenden ongehuwde vrouwen moesten hun kind bij de geboorte afstaan ter adoptie.

Samen met afstandsmoeder Trudy Scheele-Gertsen hebben wij de Staat gedagvaard.

1

2021 IN
HET KORT

OPENING VROUWENRECHTSWINKEL AMSTERDAM

Op 8 september 2021 openden we samen met de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Gemeente Amsterdam de Vrouwenrechtswinkel, waar vrouwen gratis terecht kunnen met juridische vragen.

RECHTSZAAK VOOR GRATIS ANTICONCEPTIE

Samen met DeGoedeZaak, Humanistisch Verbond, De Bovengrondse, Women Inc. en de Nederlandse Vrouwenraad, en meer dan 7300 mede-eisers voerden we een rechtszaak voor gratis anticonceptie.

RECHTSZAAK AFSTANDSMOEDERS

Duizenden ongehuwd zwangere vrouwen moesten in de jaren '50 – '80 hun kind bij de geboorte afstaan. Wij stelden de Staat hiervoor aansprakelijk, samen met Trudy Scheele-Gertsen. Op 24 september was de zitting, maar helaas wees de Rechtbank de vordering in januari 2022 af. De Rechtbank oordeelde dat dit weliswaar moreel verwijtbaar, maar niet juridisch verwijtbaar, en dus niet onrechtmatig was.

COLLECTIEVE ACTIE ZIEKMAKENDE BORSTIMPLANTATEN

We startten de siliconenzaak: een collectieve actie tegen farmaceut Allergan vanwege hun ziekmakende Biocell borstimplantaten. 60.000 mensen dragen deze implantaten.

EXCUSES EN TEGEMOETKOMING VERPLICHTE STERILISATIE

Het kabinet maakte publiek excuses voor de verplichte sterilisaties van transgender- en intersekse mensen voor 2014, nadat het Bureau ze samen met Transgender Netwerk Nederland en gedupeerden aansprakelijk stelde. Ook werd de tegemoetkomingsregeling bekend gemaakt.

X IN GEBOORTEAKTE EN PASPOORT

Het wordt hoog tijd dat mensen hun eigen genderregistratie kunt bepalen, zonder kostbare gang naar de rechter. Ryan heeft na de rechtszaak een X in diens paspoort, we zetten ons in voor een X voor Storm.

BETERE RECHTSPOSITIE VOOR HUISHOUDELIJK WERKERS

We steunden PGB-thuishulp Carol in haar zaak voor een WW-uitkering. De rechter oordeelde dat PGB-zorgverleners niet mogen worden uitgesloten van sociale zekerheid, omdat dit discriminatoir is. Dit heeft gevolgen voor duizenden werkenden in de huishoudelijke dienstverlening.

RECHTSZAAK DE GOEDE HERDER

Vrouwen moesten jarenlang dwangarbeid verrichten in de kloosters van De Goede Herder. Wij eisen erkenning en genoegdoening voor slachtoffers.

VROUWELIJKE ONDERNEMERS MOGELIJK BENADEELD DOOR CORONASTEUN

Wij schreven brieven aan de minister en aan Kamerleden om de Tozo- en NOW-regelingen gendersensitief te maken en zwangerschapsdiscriminatie te voorkomen.

Voor een X in je paspoort of
geboorteakte is, volgens de wet,
een gang naar de rechter en een
deskundigenverklaring nodig.

Na een strategische rechtszaak van Bureau Clara Wichmann, met Ryan en Storm, kregen zij beiden een X in hun paspoort, zonder deskundigenverklaring.

2

STRATEGISCHE RECHTSZAKEN EN PROCEDURES

VERPLICHTE STERILISATIE

Bureau Clara Wichmann, TNN, NNID, Willemijn van Kempen en andere gedupeerden stellen dat de wettelijke eisen van sterilisatie en andere verplichte lichamelijke aanpassingen die tot 2014 van kracht waren, in strijd zijn met internationale verdragsbepalingen en rechtsbeginselen over marteling, de lichamelijke integriteit, het zelfbeschikkingsrecht en het recht op een familieleven.

Tussen 1985 en 2014 moesten mensen die hun genderregistratie wilden wijzigen eerst geslachtsaanpassende operaties en een onomkeerbare sterilisatie ondergaan. Ook mochten zij geen DNA-materiaal opslaan. Deze operaties waren medisch gezien niet noodzakelijk, maar wel wettelijk verplicht. Dit had grote gevolgen voor de mensen bij wie op de geboorteakte een verkeerd geslacht was opgetekend.

Sinds 1995 zijn ruim 1.200 transgender- en intersekse personen hiervan het slachtoffer geworden. Het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) oordeelde in 2017 al over vergelijkbare wetgeving in Frankrijk dat deze in strijd was met fundamentele mensenrechten. De medische behandelingen waren immers verplicht en konden niet als 'vrijwillig' aangemerkt worden, aangezien de personen in kwestie zonder die behandelingen hun geslachtsregistratie niet konden wijzigen.

Bovengenoemde organisaties vinden dat de Nederlandse Staat onrechtmatig heeft gehandeld door die eis in te voeren en te handhaven. Daarom hebben zij op 18 februari 2020 de Staat aansprakelijk gesteld voor het leed en eisen ze publieke erkenning en een passende compensatie voor de gedupeerden.

Stand van zaken

Toenmalig ministers Dekker en Van Engelshoven hebben op maandag 30 november 2020 in een online ontmoeting excuses aan het transgendercollectief gemaakt. Daarnaast heeft de Staat besloten tot een financiële tegemoetkoming. Een historisch moment voor de erkenning en acceptatie van transgender- en intersekse personen. Transgender- en intersekse personen die in de periode tussen 1 juli 1985 en 1 juli 2014 een fysieke transitie hebben ondergaan, uitmondend in de wijziging van de geslachtsregistratie in de geboorteakte, komen in aanmerking voor een tegemoetkoming van € 5.000 per persoon. In 2021 heeft Bureau Clara Wichmann samen met de advocaten en het transgendercollectief meegekeken naar de regeling. In november 2021 maakt het kabinet tijdens een ceremonie in de Ridderzaal publieke excuses voor de oude transgenderwet, in aanwezigheid van de ministers, andere bewindspersonen, de organisaties, de gedupeerden en hun familieleden en vrienden.

RECHTSPOSITIE PGB-ZORGVERLENERS

In 2020 stapte Carol Kollmann met steun van Bureau Clara Wichmann en de Vereniging voor Vrouw en Recht naar de rechter. Kollmann werkte als huishulp voor een oudere vrouw, die daarvoor een persoonsgebonden budget (PGB) kreeg. Toen de vrouw naar een verzorgingstehuis ging, kwam Kollmann zonder werk te zitten. Bij het UWV kwam zij er achter dat ze geen recht bleek te hebben op een WW-uitkering, omdat haar werk onder de Regeling dienstverlening aan huis zou vallen.

60.000 PGB-zorgverleners vallen onder de Regeling dienstverlening aan huis, terwijl deze zorg een overheidstaak is en deze regeling niet bestemd is voor deze groep. Door de Regeling zijn deze PGB-zorgverleners goedkoper dan gewone werknemers. De overheid bespaart op werknemersverzekeringen, loonpremies en op de mogelijke uitkeringen die in de verschillende wetten zijn geregeld. Dit gaat allemaal ten koste van de zorgverleners.

Volgens Bureau Clara Wichmann en Vereniging voor Vrouw en Recht is de regeling dienstverlening aan huis onrechtmatig en discriminatoir. Bovendien wordt deze ten onrechte toegepast op ongeveer 60.000 mensen die werken voor personen die hun hulp en zorg betalen uit een persoonsgebonden budget. De zaak wordt gevoerd door de advocaten van Houthoff.

Stand van zaken

*Op 16 december 2021 deed de Rechtbank Rotterdam **uitspraak** in de zaak over de rechtspositie van huishoudelijk werkers, specifiek de positie van PGB-zorgverleners. De rechter oordeelde dat Kollmann wel recht heeft op een WW-uitkering, en dat de Regeling dienstverlening aan huis ervoor zorgde dat zij werd gediscrimineerd ten opzichte van andere werknemers. De uitspraak heeft mogelijk grote gevolgen voor de tienduizenden PGB-zorgverleners die nu geen sociaal vangnet hebben. Inmiddels is hoger beroep ingesteld door het UWV.*

AFSTANDSMOEDERS

Duizenden ongehuwd zwangere vrouwen moesten in de jaren '50 – '80 hun kind bij de geboorte afstaan ter adoptie. Bureau Clara Wichmann ondersteunt de rechtszaak van 'afstandsmoeder' Trudy Scheele-Gertsen, die in de jaren 60 haar zoon tegen haar wil af heeft moeten staan ter adoptie. Tussen 1956 (het moment dat de adoptiewet werd ingevoerd) en 1984 (het moment dat abortus gelegaliseerd werd) stonden duizenden vrouwen gedwongen hun kind af omdat zij ongehuwd zwanger waren geraakt. De adoptiewet heeft ongekend veel levens verwoest en heeft verschrikkelijk leed veroorzaakt.

Trudy Scheele-Gertsen en Bureau Clara Wichmann stellen de Staat aansprakelijk voor het leed dat deze gebeurtenis Trudy heeft bezorgd. De zaak wordt gevoerd door Lisa-Marie Klomp van advocatenkantoor Prakken d'Oliveira. Om deze zaak te financieren is Bureau Clara Wichmann een crowdfunding gestart.

Stand van zaken

*De rechtbank **oordeelde** op 26 januari 2022 dat de Raad voor de Kinderbescherming, en dus de Staat, niet structureel juridisch verwijtbaar heeft gehandeld en dat de manier waarop de Raad voor de Kinderbescherming handelde samenhang met de tijdsgeest. Hiermee heeft de rechtbank de vorderingen van Trudy en van Bureau Clara Wichmann, voor andere 'afstandsmoeders', afgewezen. Trudy Scheele-Gertsen en Bureau Clara Wichmann beraden zich nu op hoger beroep. Bureau Clara Wichmann blijft erbij dat de Raad voor de Kinderbescherming en daarmee de Staat aansprakelijk is voor dit onrecht.*

NU NIET ZWANGER

Bureau Clara Wichmann heeft samen met het NJCM bezwaar gemaakt tegen het subsidiebesluit op grond waarvan het ministerie VWS het Nu Niet Zwanger programma uitrolt. Bij het Nu Niet Zwanger programma gaan hulpverleners in diverse gemeentes indringende gesprekken aan met 'kwetsbare' mensen die zwanger kunnen worden over hun kinderwens.

In de eerste plaats gaat het de organisaties om het zelfbeschikkingsrecht: het grondrecht dat iedereen een vrijwillige keuze zou moeten kunnen maken met betrekking tot het wel of niet krijgen van kinderen. In de tweede plaats lopen deelnemers aan het programma het risico dat zij met bepaalde stereotyperingen worden benaderd. In de derde plaats bestaan er bij Bureau Clara Wichmann en NJCM zorgen over de bescherming van de privacy van deelnemers. Bovendien zien we in de huidige beleidsstukken weinig tot geen aandacht voor mensen- en vrouwenrechten, terwijl de Staat deze rechten duidelijk in overweging moet nemen bij het opstellen van beleid.

Nadat verschillende gesprekken en het opsturen van een wetenschappelijk rapport met daarin de relevante mensenrechten en vrouwenrechten niet tot verandering hebben geleid, zag het Bureau geen andere mogelijkheid dan het voeren van een procedure tegen de subsidietoekenning. Daarin worden we bijgestaan door advocaten van het kantoor Stibbe die de zaak pro bono voerden, en door het PILP NJCM, het onderdeel van het NJCM dat ziet op strategisch procederen voor mensenrechten.

Stand van zaken:

De procedure heeft in de zomer van 2020 tot een goed inhoudelijk resultaat geleid. Volgens de minister kan inderdaad de mogelijkheid bestaan dat een vrouw zich gedwongen voelt om het antwoord te geven dat ze verwacht dat de professional wil horen. De overheid heeft daarom nieuwe verplichtingen opgelegd aan het project 'Nu Niet Zwanger', waaronder:

- de verplichting dat er specifieke aandacht komt voor het mensenrechtelijk kader in opleiding, kader en intervisie voor alle betrokkenen bij het project;*
- een toegankelijk en breed bekend klachtenmeldpunt voor de deelnemers; en*
- een verplichte training met aandacht voor het mensenrechtelijk kader voor de professionals die de gesprekken voeren.*

Deze verplichtingen komen grotendeels tegemoet aan de eisen van Bureau Clara Wichmann en het NJCM. De organisaties zullen het 'Nu Niet Zwanger'-project kritisch blijven volgen. Zo is er in 2021 contact geweest met Nu Niet Zwanger en de GGD, over de waarborging van het mensenrechtelijke kader.

GRATIS ANTICONCEPTIE

Bureau Clara Wichmann en DeGoedeZaak vinden dat anticonceptie voor iedereen gratis moet zijn. Daarom startten de organisaties een rechtszaak tegen de Staat samen met meer dan 7300 mede-eisers die zich hebben ingeschreven op www.eenzaakvooriedereen.nl.

In 2011 werd een belangrijke feministische strijd tenietgedaan. Anticonceptie werd uit het basispakket gehaald met het argument dat het niet 'medisch noodzakelijk' is. Sindsdien zijn het weer vooral mensen die zwanger kunnen worden, die de kosten dragen.

Bureau Clara Wichmann vindt dat kosteloze anticonceptie een zaak is voor de overheid: anticonceptie is een fundamenteel reproductief recht. Het maatschappelijke, economische en individuele gewin van anticonceptie weegt makkelijk op tegen de kosten hiervan op de begroting van de overheid.

Op 14 februari 2020 is de dagvaarding, namens meer dan 7000 mede-eisers, overhandigd aan de minister van VWS. Op 25 maart 2021 is de motie voor anticonceptie in het basispakket aangenomen in de Tweede Kamer. Van belang blijft dat de kosten van anticonceptie niet onder het eigen risico zullen vallen, dat zou betekenen dat het nog steeds niet gratis. De Minister heeft de motie ontraden, de laatste politieke stand van zaken is dat in het Regeerakkoord van Rutte IV is opgenomen dat 'kwetsbare' roepen anticonceptie vergoed krijgen. Hiervoor bestond echter al een regeling. Er is dus nog steeds geen non-discriminatoire toegang tot anticonceptie en mensen die zwanger kunnen raken draaien nog steeds voor de kosten op. Dit is discriminatie en daarom wordt de rechtszaak voortgezet.

Stand van zaken

De rechtbank Den Haag oordeelde op 6 oktober 2021 dat anticonceptie niet gratis hoeft te worden. Daarmee is de vordering afgewezen die we samen met DeGoedeZaak, andere organisaties en 7300 mede-eisers deden. Wel erkende de rechter dat er politiek en maatschappelijk draagvlak is voor gratis anticonceptie en dat er een plicht ligt op de overheid om de toegang tot anticonceptie te waarborgen. De Rechtbank oordeelde echter dat dit niet betekent dat anticonceptie gratis hoefde te zijn en oordeelde summier over de discriminatie die dit met zich meebrengt van mensen met een baarmoeder. Daarom gaat het Bureau, samen met DeGoedeZaak en de andere organisaties in hoger beroep.

DE MEISJES VAN DE GOEDE HERDER

Tussen 1860 en 1979 werden meisjes en jonge vrouwen tewerkgesteld in de kloosters van de Zusters van De Goede Herder. Het werk van de vrouwen werd afgedwongen door de nonnen van de congregatie door dreiging met een straf, variërend van het inhouden van beloningen tot afzondering in een isoleercel. Hoewel internationaal- en Europeesrechtelijke normen later zijn verduidelijkt, gold tussen 1945 en 1975 de conventie van de Internationale Arbeidsorganisatie en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens al. Deze verdragen stellen heel helder dat dwangarbeid, en zeker kinderarbeid ten strengste verboden is, zo concludeert ook het onderzoek van de Rijksoverheid uit 2019.

De rechten van de vrouwen die jarenlang dwangarbeid moesten verrichten werden op vele vlakken geschonden. Dit stelt Bureau Clara Wichmann samen met 19 eiseressen, die gedwongen werden tot arbeid voor het klooster. Volgens Bureau Clara Wichmann en mensenrechtenadvocaat Liesbeth Zegveld van advocatenkantoor Prakken d'Oliveira is er sprake van een schending van het recht op onderwijs, het verbod op (fysieke en psychische) mishandeling en het verbod op (kinder)dwangarbeid.

Stand van zaken

Middels een dagvaarding hebben de eiseressen, samen met Bureau Clara Wichmann, de Goede Herder aansprakelijk gesteld en eisen we erkenning en genoegdoening. De Goede Herder heeft een conclusie van antwoord genomen, waarin ze de aansprakelijkheid afwijzen. Ondertussen moest De Goede Herder stukken aanleveren voor de procedure. Omdat dit te lang duurde, is hierover een losse procedure gevoerd. Deze is gewonnen door eiseressen en het Bureau en de stukken zijn inmiddels aangeleverd. Nu kan de zittingsdatum worden gepland.

OVERTIJDPIJL

Bureau Clara Wichmann vindt dat alle mensen die zwanger kunnen worden toegang moeten hebben tot de overtidpil. Samen met Women on Waves is het Bureau daarom een rechtszaak begonnen om de onrechtmatige strafbaarstelling van de overtidpil, Mifepriston, terug te draaien.

De Staat heeft in een schrijven naar apothekers en huisartsen gesteld dat de overtidpil een vorm van abortus is. Dit terwijl de pil op de lijst van essentiële geneesmiddelen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) staat. De Inspectie voor de Gezondheidszorg heeft met hun brief veel angst bij huisartsen apothekers gecreëerd, omdat zij nu bang zijn dat zij strafbaar zijn. Hierdoor wordt de pil nu minder verstrekt.

Het gerechtshof Den Haag kwam op 12 februari 2019 tot de [conclusie](#) dat de reikwijdte van de strafwet niet duidelijk is, onder meer doordat het begrip 'zwangerschap' niet is gedefinieerd. Op basis van het legaliteitsbeginsel, wat inhoudt dat iets niet strafbaar kan zijn als een duidelijke strafbepaling in het Wetboek van Strafrecht ontbreekt, concluderen de organisaties dat huisartsen en apothekers de overtidpil kunnen voorschrijven. Hierop werd een pilot georganiseerd door huisartsen.

Stand van zaken

De pilot van de overtidbehandeling door huisartsen is geslaagd. Op 5 maart 2020 stond hier hier een uitgebreid artikel over in Medisch Contact: [Overtidbehandeling door de huisartsen lessen uit de praktijk](#). Bureau Clara Wichmann, Women on Waves en de betrokken huisartsen hopen dat op basis van deze bevindingen de standaarden en leidraden ook door de NHG worden aangeboden aan de rest van de Nederlandse huisartsen.

SIRIZ

De Staat blijkt onrechtmatige subsidies voor abortushulpverlening aan Siriz te hebben verleend. Siriz is een christelijke organisatie met de bescherming van het leven van het ongeboren kind als doel. Het geld voor keuzehulp bij een ongewenste zwangerschap is bedoeld voor zorg voor (toekomstig) zwangeren, maar gaat nu naar organisaties die zich voornamelijk richten op het ongeboren leven. Zo rept de visie van Siriz met geen woord over de rechten van mensen die ongewenst zwanger zijn of het zelfbeschikkingsrecht. De regering geeft geen garanties dat het recht van ongewenst zwangeren om zelf een afweging te maken door Siriz voldoende wordt beschermd. Zo kunnen ongewenst zwangeren met de voorgenomen gunning ongemerkt in contact komen met een organisatie die hun in de richting van het afzien van abortus stuurt.

De staatssecretaris doet namens Siriz veel beloftes aan de Kamer over een grotere onafhankelijkheid van de organisatie ten opzichte van de anti-abortusorganisatie Vereniging tot Bescherming van het ongeboren kind. Toch worden er geen garanties of waarborgen gegeven dat deze hulp niet sturend is of dat de organisatie VBOK en Siriz onafhankelijk van elkaar zullen opereren.

Bureau Clara Wichmann wil daarom dat de, inmiddels, open house financiering aan Siriz ingetrokken wordt. In 2019 maakte BCW haar zorgen al kenbaar aan de staatssecretaris, samen met het Humanistisch Verbond.

Stand van zaken

We zijn in bezwaar gegaan tegen het besluit tot subsidieverstreking. Om dit geïnformeerd te doen, hebben we middels een WOB-verzoek (Wet openbaarheid van bestuur) de stukken rondom de besluitvorming voor deze subsidieverstreking opgevraagd. Een groot deel van de stukken zijn zwart gelakt. Daarom zijn we ook in bezwaar gegaan tegen het WOB-besluit: we willen alle informatie boven tafel halen over deze subsidieverstrekingen. Het ministerie van VWS heeft ons bezwaar tegen het Wob-besluit over de open house constructie aan Siriz deels gegrond verklaard. Hierdoor zijn er meer meer stukken openbaar gemaakt over de financiering van Siriz.

Aan de hand van deze WOB-stukken heeft NRC Handelsblad een onderzoek uitgevoerd, waaruit blijkt dat juist Siriz – terwijl er zoveel vragen werden gesteld over de mogelijke vooringenomenheid van de organisatie tegen abortus – jarenlang een stuk meer geld kreeg dan de andere organisaties die deze hulpverlening aanboden. Waarom de hulp van Siriz zoveel meer geld moet kosten blijft onduidelijk, gezien de organisatie grotendeels gebruik maakt van vrijwilligers.

*Uit **onderzoek** van het Bureau blijkt ook dat de subsidies aan Siriz kwalificeren als onrechtmatige staatssteun. De staatssecretaris erkent dit zelf in kamerstukken. Het Bureau beraadt zich op vervolgstappen.*

X IN GEBOORTEAKTE

Aanvragers identificeren zich als non-binair en willen daarom graag een X in het paspoort en de geboorteakte. Voor non-binaire personen, transpersonen en alle gender expansieve personen is het nog altijd moeilijk om in plaats van een M of V een X in identiteitdocumenten te krijgen. Er moet eerst een verklaring worden aangevraagd van een deskundige en een dergelijke wijziging kan alleen worden toegewezen door een rechter, na een lange juridische procedure.

Mensen zijn zelf expert over hun eigen gender en moeten dus zelf kunnen bepalen wat hun genderregistratie is. Daarom is Bureau Clara Wichmann met twee eisers een procedure begonnen, met als doel een principiële uitspraak die kiezen voor een X in het paspoort toegankelijk maakt. De minister wilt internationale- en juridische ontwikkelingen afwachten voor beleidswijziging.

Stand van zaken

Op 22 december 2021 deed de Rechtbank Arnhem [uitspraak](#) in de verzoekschriftprocedure voor Ryan: diens verzoek tot het registreren van een X in diens geboorteakte en paspoort is toegekend. Dit is gebeurd zonder dat een deskundigenverklaring werd vereist door de Rechtbank. Dit is goed nieuws voor Ryan en voor andere non-binaire personen die een X in hun documenten willen in plaats van M of V.

De verzoekschriftprocedure van Storm loopt nog door. De zitting was op 31 januari 2022, waarin aansluiting werd gezocht bij de [prejudiciële vragen](#) die aan de Hoge Raad zijn gesteld over dit soort zaken, door de Rechtbank Den Haag. Op 4 maart 2022 heeft de Hoge Raad een teleurstellende uitspraak gedaan in de prejudiciële procedure en beantwoordt de Raad de vragen niet, omdat de beantwoording van deze rechtsvragen bij de wetgever zou liggen.

De Hoge Raad laat ruimte voor Rechtbanken om hierin zelf te oordelen, daarom verzoeken Storm en het Bureau de Rechtbank Zwolle om Storms verzoek voor een X toe te wijzen.

BEHOUD EIGEN ACHTERNAAM

Bureau Clara Wichmann vindt dat vrouwen te allen tijde hun achternaam moeten kunnen behouden. Het Bureau ondersteunt daarom een zaak van een vrouw die na haar echtscheiding haar Turkse meisjesnaam probeert terug te krijgen.

Veel bipatride vrouwen die op basis van buitenlands recht door een huwelijk hun meisjesnaam zijn verloren, komen na de echtscheiding voor hoge kosten (€ 835) te staan om hun eigen achternaam weer terug te krijgen. Deze hoge financiële drempel is volgens het Bureau in strijd met artikel 8 van het EVRM en artikel 16 van het VN-Vrouwenverdrag.

Met de teleurstellende [uitspraak](#) van de Afdeling Bestuursrechtspraak uit 2018 zijn de nationale rechtsmiddelen uitgeput.

Stand van zaken

Op 17 november 2020 hebben wij een klacht ingediend bij het CEDAW-comité vanwege schending van het VN-Vrouwenverdrag. De Staat heeft in 2021 op de klacht gereageerd, zij stelt dat de klacht van de vrouw bij CEDAW-comité niet ontvankelijk zou zijn. De vrouw en het Bureau hebben hierop een schriftelijke reactie gestuurd, samen met de advocaat. Momenteel wachten we op uitspraak van het CEDAW-comité.

.

BORSTIMPLANTATEN / STAAT

Er is steeds meer wetenschappelijk bewijs voor schade na het inbrengen van borstimplantaten en voor het op de markt brengen van onveilige implantaten door farmaceuten. De borstimplantaten waar het om gaat zijn macrogetextureerde en polyurethaan gecoate borstimplantaten. Deze siliconen implantaten met ruwe buitenkant worden vooral gebruikt voor borstreconstructies en minder vaak voor cosmetische ingrepen. Naast een verhoogde kans op lymfeklierkanker hebben mensen last van auto-immuunklachten, vermoeidheid en pijnlijke spieren.

Bureau Clara Wichmann voerde hierover in 2014 een [rechtszaak](#) en trok in [2019](#), na nieuwe schokkende berichten, opnieuw aan de bel. Wij eisten dat de overheid handhavend ging optreden tegen het gebruik van gevaarlijke siliconen borstimplantaten. Deze rechtszaak had als resultaat dat er eindelijk een register kwam voor implantaten, maar het toezicht werd nog steeds niet voldoende aangescherpt.

Bureau Clara Wichmann diende daarom in 2021 een WOB-verzoek in bij het Ministerie van VWS, om te onderzoeken wat vanuit de overheid wordt gedaan aangaande het toezicht op de veiligheid van borstimplantaten en waarom is besloten om explantaties niet te vergoeden in het basispakket. Bureau Clara Wichmann vindt dat de minister van VWS moet ingrijpen tegen onveilige borstimplantaten en dat alle mensen waarbij deze risicovolle borstimplantaten al zijn geplaatst het recht hebben om deze kosteloos te laten verwijderen, als zij dat willen.

SILICONENZAAK

Bureau Clara Wichmann is met steun van Stichting SVS / Meldpunt Klachten Siliconen een [collectieve actie](#) tegen farmaceut Allergan gestart. Allergan is de producent van Biocell borstimplantaten. Deze implantaten zijn sinds 2018 in Europa verboden omdat ze een zeldzame vorm van lymfeklierkanker kunnen veroorzaken.

Biocell borstimplantaten van de farmaceut Allergan (McGhan en Inamed) zijn sinds 2018 in Europa verboden. Dit zijn implantaten met een getextureerde, ruwe buitenkant. De reden voor dit verbod is dat deze implantaten een zeldzame vorm van lymfeklierkanker kunnen veroorzaken. Deze vorm van lymfeklierkanker heet BIA-ALCL. Het risico op BIA-ALCL is ruim 466 keer groter dan bij mensen zonder deze implantaten.

In Nederland hebben naar schatting 60.000 mensen Biocell borstimplantaten gekregen. Bij tientallen mensen is inmiddels BIA-ALCL geconstateerd. Allergan laat deze mensen in de kou staan. Ook mensen die nog niet ziek zijn geworden en van deze gevaarlijke implantaten af willen, moeten dit zelf betalen.

Bureau Clara Wichmann komt, met steun van Stichting Meldpunt Klachten Siliconen en de Borstkan-kervereniging, op voor deze mensen door via een collectieve actie schadevergoeding te vorderen van de farmaceut. Gedupeerden kunnen zich melden op www.siliconenzaak.nl

Bureau Clara Wichmann
vindt dat anticonceptie voor
iedereen gratis moet zijn.

Na de teleurstellende uitspraak van de rechter gaan we in hoger beroep.

3

SAMENWERKINGEN

VROUWENRECHTSWINKEL AMSTERDAM

[De vrouwenrechtswinkel Amsterdam](#) is op 8 september 2021 geopend door Bureau Clara Wichmann, Amsterdam Law Hub (Universiteit van Amsterdam) en de Gemeente Amsterdam.

Bij de Vrouwenrechtswinkel kunnen vrouwen terecht met al hun juridische vragen of met vragen waarvan zij vermoeden dat deze een juridische component zouden kunnen hebben. De juridisch adviseurs geven hier gratis juridisch advies op maat. De adviseurs zijn rechtenstudenten die worden ondersteund door een juridisch expert en een groeiend netwerk van aan de rechtswinkel verbonden advocaten.

Vrouwen die juridische hulp zoeken kunnen binnenlopen tijdens spreekuren of online of telefonisch een afspraak maken.

ALLIANTIE 'SAMEN WERKT HET!'

Sinds 1 januari 2018 maakt Bureau Clara Wichmann deel uit van de Alliantie Samen Werkt Het! Deze alliantie bestaat uit vijf organisaties: WOMEN Inc., Movisie, Wo=Men, NVR en ons Bureau. Voor een periode van vijf jaar is er een strategisch partnerschap aangegaan met het Ministerie van OCW. De doelstelling van de Alliantie Samen Werkt Het! is om een betere balans te bewerkstelligen tussen werk- en zorgtaken, met name voor vrouwen die in een financieel lastig parket zitten.

Voor dit doel organiseert Bureau Clara Wichmann, expert meetings en verricht het bureau juridisch onderzoek. Daarnaast wordt gewerkt aan digitale toegang tot juridische informatie voor vrouwen.

Een aantal activiteiten uit 2021 die toebehoren aan de Alliantie Samen Werkt Het!:

EXPERTMEETING: ARBEIDS-VERHOUDINGEN IN DE ZORG

De zorg kampt met grote personeelstekorten die bij ongewijzigd beleid de komende decennia alleen maar groter zullen worden. In december 2021 vond er een expertmeeting plaats rondom flexibel werken in de zorg, met juridisch wetenschappelijk onderzoekers, vakbondsvertegenwoordigers en advocaten. Deze expertmeeting staat in teken van het [onderzoek](#) voor 2022 over onregelmatige diensten in de zorg, samen met Wo=Men, WOMEN Inc., Nederlandse Vrouwen Raad en Movisie.

EXPERTMEETING: WIJZIGING PARTNERALIMENTATIE

In januari 2020 is duur van de partneralimentatie gewijzigd van 12 naar 5 jaar. Gezien de grote mogelijke gevolgen voor vrouwen in een financieel kwetsbare positie is de vraag of voldoende is uitgezocht wat de gevolgen kunnen zijn van deze wetwijziging voor vrouwen, hun financiële positie en de werk-zorgverdeling. Het gaat niet alleen om gescheiden vrouwen maar ook om vrouwen die nu grotendeels de zorgtaken op zich nemen.

In april 2021 is rondom dit thema een expert meeting georganiseerd in samenwerking met Marjan Nieuwenhuis, Myrtille Hellendoorn, Mr. Ingrid Vledder (advocaat), Mr. dr. Bregje Dijksterhuis, Mr. Ariane Hendriks, Mr. dr. Mirella Peereboom, Mr. Heidi Lichtevelde (advocaat). Het verslag van de expert meeting is te lezen op de [website](#).

VRAAG CLARA

In mei 2020 lanceerde Bureau Clara Wichmann het platform [VraagClara](#). Het platform biedt gratis juridische hulp op maat en is ook telefonisch bereikbaar. Het doel van VraagClara is om laag-drempelige juridische ondersteuning aan vrouwen te bieden.

De vrouwen kunnen terecht op de website om een juridische vraag beantwoord te krijgen en kunnen de hele week bellen met juridische vragen.

Middels een achterwacht aan advocaten worden er wekelijks juridische vragen beantwoord. Vraag-Clara is in 2021 doorontwikkeld als online tool en telefonische spreekuur.

JURIDISCH ONDERZOEK

In verband met de COVID-19 pandemie heeft de publicatie van onze onderzoeken vertraging opgelopen. Onderstaande onderzoeken zijn uitgevoerd in 2021.

- **Onderzoeksrapport 'Werken in de kinderopvang: geen kinderspel'** [Bekijk online](#)

Bureau Clara Wichmann heeft door Dr. Franca van Hooren een onderzoek laten uitvoeren naar werken in de kinderopvang. Dit werd in 2021 gepubliceerd. 95% van de werkenden in de kinderopvang is vrouw, waarmee het een sterk gefeminiseerd beroep is. In dit onderzoek staat de arbeidspositie van werkenden in die sector centraal. Deze posities verschillen sterk: sommigen werken in dienstverband, de meesten als zzp'er of onder de Regeling dienstverlening aan huis. De werkgelegenheid in de kinderopvang is volledig afhankelijk van de markt en is daarom een erg onzekere sector om in te werken. Het rapport laat zien dat het van belang is dat de kinderopvang minder conjunctuurgevoelig wordt, dat werkenden in deze sector meer gewaardeerd worden en doorgroeimogelijkheden moeten krijgen. Hiernaast moeten gastouders meer sociale bescherming krijgen en ligt er een belangrijke rol voor vakbonden, om werkenden in de kinderopvang goed te representeren.

- **Onderzoeksrapport 'Onregelmatige diensten in de zorg'** [Bekijk online](#)

Onderzoekers prof. mr. dr. (sociaal recht) Willemin Rozenendaal en mr. dr. Lucy van den Berg

en mr. dr. Nuna Zekić hebben onderzocht wat er nodig is in de zorg:

'Beloon zorgmedewerkers voor hun werk, beschikbaarheid en tijd. Geef ze rust en houd rekening met persoonlijke omstandigheden.'

De zorg kampt met grote personeelstekorten die bij ongewijzigd beleid de komende decennia alleen maar groter zullen worden. Daarom is het tijd voor verandering.

Uit het onderzoek komen de volgende aanbevelingen:

- In cao's moeten concrete afspraken komen voor bepaalde groepen, zoals jonge ouders of mantelzorgers;
- Als je thuis een oproep moet afwachten, moet die tijd als arbeidstijd gelden en deze tijd moet beloond worden;
- Oproepwerk moet ruim van tevoren aangekondigd worden.

DEGOEDEZAAK

DeGoedeZaak is een progressieve burgerbeweging die onafhankelijk is van politieke partijen, de belangen van progressief Nederland verdedigt en in staat is druk uit te oefenen op onze leiders. Een beweging die strijdt voor concrete maatschappelijke verandering en die bouwt aan een eerlijke, inclusieve, duurzame en democratische samenleving.

Samen met DeGoedeZaak voeren wij de rechtszaak tegen de Staat rondom gratis anticonceptie voor iedereen. We voerden samen campagne via een-zaakvooriedereen.nl.

VERENIGING VROUW EN RECHT

De Vereniging voor Vrouw en Recht 'Clara Wichmann' (VVR) is een platform van juristen met interesse voor vrouw en recht in Nederland. De Vereniging stelt zich ten doel: het verbeteren van de rechtspositie van vrouwen en het bieden van een netwerk aan juristen en aanverwanten met interesse voor vrouw en recht. Er is inhoudelijke samenwerking tussen het bestuur van de Vereniging Vrouw en Recht en het bestuur van Bureau Clara Wichmann. Beide organisaties zijn voortgekomen uit het voormalige Clara Wichmann Instituut.

Samen met de VVR voeren wij de rechtszaak voor de 60.000 PGB-zorgverleners die nu onder de Regeling Dienstverlening aan huis vallen, terwijl deze zorg een overheidstaak is en deze regeling niet bestemd is voor deze groep.

WOMEN ON WAVES

Women on Waves is een stichting zonder winstbejag die zich bezighoudt met de mensenrechten van vrouwen. Haar taak is het voorkómen van ongewenste zwangerschap en onveilige abortus, overal ter wereld. Women on Waves werd in 1999 opgericht door abortusarts Rebecca Gomperts.

Samen met Women on Waves voeren we verschillende rechtszaken rondom zelfbeschikking en abortus.

PUBLIC INTEREST LITIGATION PROJECT (PILP) VAN HET NEDERLANDS JURISTEN COMITÉ VOOR DE MENSENRECHTEN (NJCM)

Het PILP van het NJCM voert strategische procedures voor mensenrechten in Nederland. Deze procedures hebben betrekking op verschillende thema's, waaronder privacy, het recht op demonstratie, stateloosheid, maar ook op vrouwenrechten. Op die dossiers werkt het PILP in de regel altijd samen met Bureau Clara Wichmann.

In 2019 hebben Bureau Clara Wichmann en PILP gezamenlijk bezwaar gemaakt tegen het subsidiebesluit op grond waarvan het ministerie VWS het Nu Niet Zwanger programma uitrolt. Na deze succesvolle procedure heeft de overheid nieuwe verplichtingen opgelegd aan het 'Nu Niet Zwanger' project.

PGB-zorgverlening en ander huishoudelijk werk wordt door de wet nog steeds niet erkend als volwaardig werk.

Carol Kollmann won vorig jaar, samen met Bureau Clara Wichmann, haar rechtszaak voor een versteviging van haar rechtspositie, en die van duizenden andere huishoudelijk werkers. Het UWV heeft hoger beroep ingesteld, wij zetten de strijd samen voort voor een tweede principiële uitspraak in deze zaak.

4

PROJECTEN EN ACTIES

ONLINE GENDERED HATE SPEECH

Online gendered hate speech is in toenemende mate een probleem dat vooral vrouwen en minderheids-groepen treft. Bureau Clara Wichmann heeft daarom op 30 september 2020 het project 'gendered hate speech' gelanceerd. Het doel van dit project is het verkennen van de mogelijkheden om online gendered hate speech juridisch een halt toe te roepen en de juridische positie van vrouwen die hiermee te maken krijgen te versterken.

In 2020 organiseerde Bureau Clara Wichmann samen met Pakhuis de Zwijger een [event](#) over de gevolgen van racistische en seksistische hate speech en hoe dit, juridisch, mogelijk een halt toegeroepen kan worden. Het event werd georganiseerd naar aanleiding van de lancering van het project 'gendered hate speech' van Bureau Clara Wichmann: een juridische verkenning waarin de civielrechtelijke aspecten van dit probleem en de mogelijkheden om schade te verhalen worden onderzocht. In 2021 is in navolging hiervan een expertmeeting georganiseerd met experts om te kijken naar procedeermogelijkheden. Op basis van casusbeschrijvingen is contact gezocht met twee vrouwen, over het voeren van twee civiele procedures. Deze procedures zijn nu in voorbereiding.

VROUWELIJKE ONDERNEMERS EN CORONA STEUNMAATREGELEN

Aan het begin van de coronacrisis zijn er snel steunmaatregelen opgetuigd om bedrijven en zzp'ers overeind te houden, om zo werkgelegenheid te behouden. Deze NOW- en Tozo-regelingen pakken mogelijk negatief uit voor vrouwelijke ondernemers doordat er sprake is van indirecte discriminatie. Er wordt bijvoorbeeld geen rekening gehouden met zwangerschap in de referentieperiode wanneer het omzetverlies voor een NOW-aanvraag wordt berekend.

Gelijkebehandelingswetgeving moet altijd in acht worden genomen bij het totstandkomen van wetgeving, beleid en maatregelen, mede om de loonkloof tegen te

gaan. Ten tijde van een wereldwijde pandemie mogen vrouwen niet ook nog eens de dupe zijn van een maatregel die niet goed op vrouwelijke ondernemers is afgestemd: als we in Nederland de gelijkebehandelingswetgeving serieus nemen, dan moet daar ook juist aandacht voor zijn in tijden van crisis.

Sinds oktober 2020 hebben we meerdere stappen ondernomen om problemen in kaart te brengen, verder uit te zoeken en onder de aandacht te brengen van (toenmalig) minister Koolmees van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Dit is van belang, omdat er bij elke nieuwe 'tranche' aan regelingen anders opnieuw vrouwen benadeeld worden door deze vorm van indirecte discriminatie. Bekijk [via deze link](#) de stappen die we tot nu toe hebben gezet.

BRANDBRIEF AAN KAMERVOORZITTER OVER VEILIGE WERKOMGEVING TWEDE KAMER

Op initiatief van Bureau Clara Wichmann stuurden we in juni 2021 samen met zestien andere (vrouwen)organisaties een brandbrief aan de voorzitter van de Tweede Kamer over seksueel grensoverschrijdend gedrag tegen medewerkers en vrijwilligers in de Tweede Kamer, en over de ontoereikende afhandeling van meldingen.

De directe aanleiding voor de [brandbrief](#) is de reactie van de Kamervoorzitter op de aantijgingen aan het adres van kamerlid Dion Graus, het gebrek aan actie van het Presidium in deze situatie en het ontbreken van continuïteit bij de wissel van de Kamervoorzitters om personen zoals kamerlid Graus de toegang te ontfangen of om op een andere manier op te treden.

In de brandbrief doen de organisaties voorstellen om de veiligheid te verbeteren. Vertegenwoordigers van de organisaties zijn hierover in gesprek gegaan met de Kamervoorzitter.

5 IN DE MEDIA

Ook in 2021 heeft Bureau Clara Wichmann en haar rechtszaken regelmatig media-aandacht ontvangen. Een greep uit recente artikelen:

- [de Volkskrant](#), 'Opinie: laat mensen zelf hun genderregistratie bepalen' (door Femke Zeven en Anniëk de Ruijter), 19 mei 2021
- [NOS](#), 'Brandbrief om vrouwen in Kamer beter te beschermen tegen grensoverschrijdend gedrag', 15 juni 2021
- [de Volkskrant](#), 'Rechtszaak tegen farmaceut om giftige borstimplantaten die kanker veroorzaken', 9 juli 2021
- [Trouw](#), 'De pil voor nop. Bureau Clara Wichmann eist gratis anticonceptie bij de rechter', 12 juli 2021
- [Eva Jinek](#), 'Na jaren dwangarbeid, nu eindelijk gerechtigheid?', 26 augustus 2021
- [NRC](#), 'Politieke deal met SGP leverde bekritiseerde hulporganisaties miljoenen subsidie op', 17 september 2021
- [Trouw](#), 'Amsterdam heeft een Vrouwenrechtswinkel: 'Het recht is voor mannen en vrouwen gelijk, maar de toegang tot het recht niet altijd'', 19 september 2021
- [EenVandaag](#), 'Eindelijk gerechtigheid voor de duizenden moeders die gedwongen hun kind afstonden? 'Belangrijk dat er erkenning komt'', 23 september 2021
- [Trouw](#), 'Emoties lopen hoog op in zaak over afstandsmoeders. Rechter: 'We moeten een kille berekening maken'', 24 september 2021
- [Balie Bulletin](#), 'Eerste vrouwenrechtswinkel in Amsterdam voorziet in een behoefte', 27 oktober 2021
- [de Volkskrant](#), 'Ook de huishulp wil recht op pensioen en WW, en ze sleept het UWV voor de rechter', 4 november 2021
- [Linda](#), 'Bureau Clara Wichmann start rechtszaak tegen producent slechte implantaten', 2 december 2021

Daarnaast hebben we ook in 2021 deelgenomen aan verschillende (live) programma's, activiteiten, podcasts, evenementen en publicaties. Een greep uit onze activiteiten:

- [Femke Zeven](#), Pakhuis de Zwijger, Baas in gehandicapte buik, 11 mei 2021
- [Linde Bryk](#), bij NPO Radio 1 over gratis anticonceptie, 12 juli 2021
- [Anniëk de Ruijter](#), Op 1 NPO Over kankervewerkende borstimplantaten, 31 juli 2021
- [Sarah Jeddaoui](#), bij NPO Radio 1 De Nieuws BV over de Vrouwenrechtswinkel, 7 oktober 2021
- [Sarah Jeddaoui](#), Podcast Amsterdam Law Hub over vrouwenrechten, 19 oktober 2021
- [Femke Zeven](#), Podcast FunX FM, Anticonceptie in je basisverzekering, 7 november 2021
- [Sarah Jeddaoui](#), Podcast I'm Speaking over zwangerschapsdiscriminatie, 7 december 2021

BUREAU CLARA WICHMANN

JAARVERSLAG 2021